

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.62>

ПРАВО НА ВІДСТРОЧКУ ВІД ПРИЗОВУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПІДСТАВІ УТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДІТЕЙ

Носік Ю.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
ННІ права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-3608-2955
e-mail: yuriy.nosik@gmail.com*

Харченко О.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
ННІ права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-5925-955X
e-mail: olesia.kharchenko7@gmail.com*

Носік Ю.В., Харченко О.С. Право на відстрочку від призову під час мобілізації на підставі утримання неповнолітніх дітей.

Вказується, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов’язані жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років, крім тих, які мають заборгованість із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці.

Зазначено, обов’язок військовозобов’язаного утримувати дитину до досягнення нею повноліття виникає внаслідок народження дитини, яка походить від нього незалежно від існування шлюбних відносин із другим з батьків, або в силу припису закону щодо дітей, які від нього не походять, але були ним усиновлені, є його пасинком, падчеркою, чи виховуються в його сім’ї. Цей обов’язок припиняється по досягненню дитиною віку 18 років. Дострокове припинення утримання дитини може мати місце в разі укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв’язку з передачею права власності на нерухоме майно, у разі сплати повної суми аліментів наперед у зв’язку з наміром виїхати на постійне проживання за межі України, а також в разі ухвалення судом рішення про звільнення вітчима, мачухи від обов’язку по утриманню падчерки, пасинка. Припинення обов’язку військовозобов’язаного утримувати неповнолітню дитину може зумовити втрату права на відстрочку від призову під час мобілізації, якщо на його утриманні лишається менше трьох неповнолітніх. Вбачається практична необхідність у нормативно-правовому, організаційно-технічному та інформаційному забезпеченні комісії ТЦК та СП, яка перевіряє наявність підстав для надання відстрочки від призову, можливості з достовірністю перевірити та виявити факт припинення у військовозобов’язаного аліментних зобов’язань щодо дитини.

Відзначається, право на отримання відстрочки від призову під час мобілізації втрачається у тому випадку, якщо у військовозобов’язаного виникне заборгованість зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці. У статті доведено, що передбачений діючим законодавством спосіб перевірки наявності у військовозобов’язаного заборгованості зі сплати аліментів є неінформативним і може призвести до отримання хибних висновків щодо існування або відсутності такої заборгованості.

Ключові слова. Відстрочка від призову, мобілізація, утримання дітей, аліменти.

Nosik Y.V., Kharchenko O.S. The right to deferment from conscription during mobilization based on the support for minor children.

In accordance with paragraph 3 of part 1 of Article 23 of the Law of Ukraine “On Mobilization Preparation and Mobilization,” women and men who are liable for military service are not subject to conscription during mobilization when they are supporting three or more children under the age of 18, except for those who have arrears in alimony payments, the total amount of which exceeds the amount of payments for three months.

The obligation of a person liable for military service to support a child until he or she reaches the age of majority arises as a result of the birth of a child who is his or her biological child, regardless of the existence of a marital relationship with the other parent, or by virtue of the law regarding children who are not his or her biological children but have been adopted by him or her, are his or her stepchildren, or are being raised in his or her family. This obligation ceases when the child reaches the age of 18. Early termination of child support may occur in the event of the conclusion of an agreement on the termination of the right to child support in connection with the transfer of ownership of real estate, in the event of payment of the full amount of child support in advance in connection with the intention to leave Ukraine for permanent residence abroad, as well as in the event of a court decision to release the stepfather or stepmother from the obligation to support their stepdaughter or stepson. The termination of a conscript's obligation to support a minor child may result in the loss of the right to deferment from conscription during mobilization if he has fewer than three minor children remaining in his care. There is a practical need for regulatory, organizational, technical, and informational support for the TCC and SP commission, which verifies the grounds for granting deferment from conscription and the ability to reliably verify and identify the termination of a conscript's child support obligations.

The right to deferment from conscription during mobilization is lost if the conscript has arrears in alimony payments, the total amount of which exceeds the amount of payments for three months. The article proves that the method of verifying the existence of arrears in alimony payments by a conscript, as provided for by current legislation, is uninformative and may lead to false conclusions about the existence or absence of such arrears.

Key words: deferral from conscription, mobilization, child support, alimony.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена сучасними теоретичними та практичними проблемами правового забезпечення призову на військову службу під час мобілізації осіб, на утриманні яких перебувають неповнолітні діти. Їх вирішення потребує наукового опрацювання комплексу правових норм у галузях адміністративного, сімейного та процесуального права з метою формулювання доктринально обґрунтованих шляхів удосконалення законодавства і відповідної практики правозастосування.

Механізми балансування публічних і приватних інтересів під час мобілізації нерідко не спрацьовують через існуючі дефекти чинного законодавства та відсутність єдності практики застосування посадовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки правових норм Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, які нерідко виявляють не тільки незнання необхідних правових норм, а й їх довільне тлумачення, додумування та нездатність застосовувати норми у їх системному міжгалузевому зв'язку, що призводить до порушення суб'єктивних прав військовозобов'язаних осіб.

З огляду на актуальність теми **мета цього дослідження** полягає у тому, аби на основі застосування наукових методів пізнання норм адміністративного, сімейного та процесуального права сформулювати науково-теоретичні висновки і практичні рекомендації щодо тлумачення, застосування і вдосконалення норм права та практики їх застосування в частині надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язаним, які утримують неповнолітніх дітей.

Відповідно до зазначеної мети мають бути вирішені, зокрема, такі **завдання**: провести науковий аналіз нормативних джерел з питань надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язаним, які утримують неповнолітніх дітей; здійснити тлумачення ключових правових норм у цій сфері; розкрити проблемні аспекти застосування таких норм на практиці та запропонувати можливі шляхи їх розв'язання.

Стан опрацювання проблематики. Потреба у науковому дослідженні проблем призову під час мобілізації зумовлена також тим, що у сучасній правовій науці піднята авторами тема залиша-

ється практично не дослідженою, і ця стаття є першим в Україні дослідженням правових аспектів надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язаним, які утримують неповнолітніх дітей. Водночас, з піднятою в цій статті проблематикою мають методологічний зв'язок наукові праці, зокрема, таких дослідників, як Талалай Д.В., який здійснив загальнотеоретичний аналіз поняття мобілізації [1], Савинець О.Ю., який розкрив теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних сил України [2], Романова О.М., яка висвітлює юридичні аспекти мобілізації в Україні [3], Федоренко Е.А. і Шевцов А.Л., які оглянули правові аспекти загальної мобілізації в Україні у контексті викликів та шляхів вдосконалення [4] та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” [6] не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років, крім тих, які мають заборгованість із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці. Таким особам, відповідно до Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560 [7] (в подальшому іменованою Постановою 560), надається відстрочка від призову на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період.

За наявності підстав для отримання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період військовозобов'язані особисто подають на ім'я голови комісії районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки або його відділу за місцем перебування на військовому обліку заяву встановленої форми, до якої додаються документи, що підтверджують право на відстрочку.

Право на відстрочку на підставі п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” виникає у військовозобов'язаного, зокрема, у тому разі, коли на його утриманні перебувають троє і більше дітей віком до 18 років. Перебування трьох неповнолітніх дітей на утриманні військовозобов'язаного є тим юридичним фактом-станом, з яким пов'язане виникнення правовідносин щодо надання відстрочки від призову на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період. Закон забороняє призов на військову службу під час мобілізації військово-зобов'язаного, який перебуває у правовідносинах з надання утримання трьом неповнолітнім дітям. У цілях правильного застосування ця правова норма потребує тлумачення.

Право військовозобов'язаного на відстрочку від призову під час мобілізації породжують його відносини з надання утримання лише неповнолітнім дітям, яких має бути щонайменше троє. Тому для застосування норми п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” про звільнення від призову не враховуються відносини військовозобов'язаного з надання утримання повнолітнім дітям, що може мати місце відповідно до ст. 199 СК України [8] в разі якщо такі повнолітні діти віком до 23 років продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги.

Підставою виникнення у військовозобов'язаного передбаченого ст. 180 СК України обов'язку утримувати дитину до досягнення нею повноліття є факт народження дитини, яка походить від нього. Відповідно до ст. 121 СК України права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в порядку, встановленому статтями 122 та 125 цього Кодексу. Це означає, що для звільнення військовозобов'язаного від призову враховуються його відносини з надання утримання всім своїм неповнолітнім дітям, незалежно від того, чи народжені вони у шлюбі і чи такий шлюб зберігається досі або чи діти народжені у різних шлюбах. Крім того, за військовозобов'язаним зберігається обов'язок утримувати навіть ту дитину, щодо якої його позбавлено батьківських прав, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 166 СК України особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Тож комісія ТЦК та СП, яка перевіряє наявність підстав для надання відстрочки від призову, не має жодних підстав перевіряти існування шлюбних відносин у військовозобов'язаного, або факт позбавлення його батьківських прав.

До числа неповнолітніх дітей, утримання яких здійснює військовозобов'язаний, можуть належати й діти, які від нього не походять, тим не менше вони однаково враховуються при вирішенні питання про звільнення від призову під час мобілізації.

Щонайперше, маються на увазі діти, усиновлені військовозобов'язаним. Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі

рішення суду (ч. 1 ст. 207 СК України). Відповідно до ч.ч. 3 і 4 ст. 232 СК України з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому - між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням. Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини, включаючи обов'язок з утримання усиновленої дитини до досягнення нею повноліття.

Крім утримання усиновлених дітей, враховується також надання військовозобов'язаним утримання падчерці, пасинку, а також дитині, яка виховувалась у сім'ї військовозобов'язаного. Як встановлено в ч. 1 ст. 268 СК України мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу. Згідно ж ст. 269 СК України особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, зобов'язані надавати їй матеріальну допомогу, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер, за умови, що ці особи можуть надавати матеріальну допомогу.

В разі, якщо обов'язок військовозобов'язаного утримувати неповнолітню дитину з певних передбачених законом підстав припиняється, і на утриманні в нього лишається менше трьох дітей, то право на відстрочку від призову на підставі п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" втрачається.

Припинення відносин з надання утримання неповнолітній дитині може відбутись, зокрема, на підставі ст. 190 СК України, відповідно до якої той із батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Обов'язок утримувати неповнолітню дитину може бути припиненим у військовозобов'язаного також у разі сплати всієї суми аліментів наперед у зв'язку з наміром виїхати на постійне проживання за межі України, як це передбачено у ч.ч. 4-7 ст. 181 СК України та у постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги" [9]. А підстави і порядок звільнення вітчима, мачухи від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка передбачені у ч. 2 ст. 268 СК України. Водночас слід визнати, що на практиці комісія ТЦК та СП, яка перевіряє наявність підстав для надання відстрочки від призову, може не мати належних інструментів перевірки та виявлення факту припинення у військовозобов'язаного аліментних зобов'язань щодо дитини.

Право на отримання відстрочки від призову втрачається у тому випадку, якщо військовозобов'язаний допустить виникнення заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці. Виникнення такої заборгованості стає юридичним фактом, з яким норми права пов'язують припинення правовідносин щодо надання військовозобов'язаному відстрочки від призову. Військовозобов'язаний втрачає право на відстрочку на весь час, поки існує вказана заборгованість. Після погашення заборгованості зі сплати аліментів до рівня, меншого за суму тримісячних платежів, право на отримання відстрочки від призову поновлюється.

Постановою 560 передбачено, що перевірка наявності у військовозобов'язаного заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці, має відбуватись на основі інформації з Єдиного реєстру боржників про відсутність в Реєстрі відомостей про військовозобов'язаного за категорією стягнення (характером зобов'язання) "стягнення аліментів" з датою формування такої інформації не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання заяви про надання відстрочки.

Передбачений Постановою 560 спосіб перевірки наявності заборгованості зі сплати аліментів є неінформативним, нерелевантним і може призвести до отримання хибних висновків щодо існування або відсутності заборгованості з наступних причин.

Єдиний реєстр боржників, на перший погляд, може виглядати надійним джерелом інформації про наявність або відсутність у військовозобов'язаного заборгованості зі сплати аліментів за три місяці, адже відповідно до абз. 2 п. 2 Розділу XI Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 05.08.2016 № 2432/5 [10], в Єдиному реєстрі боржників міститься інформація щодо боржників, відносно яких

виконавчі провадження зареєстровані в Системі після впровадження Єдиного реєстру боржників та боржників за виконавчими провадженнями про стягнення періодичних платежів (аліментів) за наявності заборгованості з відповідних платежів понад три місяці.

Проте, внесення і виключення відомостей з Єдиного реєстру боржників про боржника, який допустив або ліквідував тримісячну заборгованість відбувається не оперативним і не в автоматичному режимі, а значно залежить від суто суб'єктивного фактору - дій або бездіяльності виконавця чи його помічника. Тому не виключаються ситуації, коли в реєстрі певний час буде зберігатись запис про боржника зі сплати аліментів навіть після її погашення, або, навпаки, реєстр ще не міститиме відомостей про такого боржника навіть після фактичного виникнення заборгованості.

Відповідно до ст. 71 Закону України “Про виконавче провадження” [11] обчислення розміру заборгованості зі сплати аліментів здійснює виконавець та повідомляє про розрахунок заборгованості стягувачу і боржнику за їх заявами. Тому належним доказом існування або відсутності у військовозобов'язаного заборгованості зі сплати аліментів слід вважати не лише інформацію з Єдиного реєстру боржників, а розрахунок заборгованості, здійснений виконавцем, або довідку про наявність заборгованості зі сплати аліментів, видану органом державної виконавчої служби чи приватним виконавцем. Не виключається, що відомості у цих документах йтимуть у розріз із інформацією з Єдиного реєстру боржників, проте відомості з таких документів є більш достовірними, ніж дані реєстру.

Інша обставина, яка свідчить про недосконалість інформації з Єдиного реєстру боржників полягає в тому, що військовозобов'язаний може сплачувати аліменти і без відкриття виконавчого провадження про їх стягнення. Це можливо у тих випадках, коли, наприклад, військовозобов'язаний сплачує аліменти з власної ініціативи або виконуючи договір про участь в утриманні дитини, укладений з другим із батьків дитини. В цій ситуації Єдиний реєстр боржників взагалі не міститиме ніякої інформації про військовозобов'язаного як про платника аліментів. Якщо за такого способу сплати аліментів військовозобов'язаний допустить виникнення заборгованості з їх сплати за період понад три місяці, а одержувач аліментів з тих чи інших міркувань не звернеться за їх примусовим стягненням, то комісія ТЦК та СП, яка перевіряє наявність підстав для надання відстрочки від призову, може не виявити фактично існуючу у військовозобов'язаного заборгованість зі сплати аліментів.

Висновки. Викладене у цій статті дослідження дозволяє констатувати, що правильне застосування правової норми п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, відповідно до якого не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років, можливе лише за умови знання та використання норм сімейного права України та законодавства про примусове виконання рішень.

Аналіз приписів СК України у їх системному зв'язку із нормами Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” свідчить про те, що, з однієї сторони, походження дитини від військовозобов'язаного не обов'язково вказує на наявність у нього обов'язку з її утримання і, навпаки, обов'язок з утримання може існувати у військовозобов'язаного щодо дітей, які від нього не походять, але тим не менше враховуються при вирішенні питання про відстрочку від призову під час мобілізації. Вбачається практична необхідність у нормативно-правовому, організаційно-технічному та інформаційному забезпеченні комісії ТЦК та СП, яка перевіряє наявність підстав для надання відстрочки від призову, можливості з достовірністю перевірити та виявити факт припинення у військовозобов'язаного аліментних зобов'язань щодо дитини, а також існування заборгованості зі сплати аліментів.

Наведені у цій статті науково-теоретичні положення та зроблені висновки і рекомендації відображають авторський підхід до вирішення існуючих проблем у сфері реалізації права військовозобов'язаного на відстрочку від призову під час мобілізації та не охоплюють усієї повноти викликів, які постали перед правовою наукою, і тому питання щодо призову на військову службу під час мобілізації залишаються актуальними для подальшого наукового опрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Талалай Д.В. Поняття мобілізації: загальнотеоретичний аналіз. *Форум права*. 2011. № 2. С. 864-867.

2. Савинець О.Ю. Теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних сил України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 201–209. С. 203.
3. Романова О.М. Юридичні аспекти мобілізації в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 73–78.
4. Титаренко О.О., Крячко О.І. Окремі ризики мобілізаційних законопроектів та їх можливий вплив на забезпечення воєнної безпеки України. *Чесць і закон*. 2024. № 1 (88). С. 150–156.
5. Федоренко Е.А., Шевцов А.Л. Правові аспекти загальної мобілізації в Україні: виклики та шляхи вдосконалення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2025. № 1. С. 113–120.
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
7. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 р. № 560. *Офіційний вісник України*. 2024. № 45. Ст. 2451.
8. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
9. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договору про надання правової допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1203. *Офіційний вісник України*. 2002. № 34. Ст. 1590.
10. Про затвердження Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження: Наказ Міністерства юстиції України від 05.08.2016 р. № 2432/5. *Офіційний вісник України*. 2016. № 67. Ст. 2275.
11. Про виконавче провадження: Закон України від 2.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.